

POČECI TEOLOGIJE U HRVATA¹

Franjo ŠANJEK

Napredak teologije moguć je u sredini s organiziranim školstvom. Prve povijesno zajamčene škole u nas bile su uređene po franačkom uzoru i u njima su se, uz čitanje i pisanje, tumačili psalmi, glazbeni znakovi, pjevanje, sustav crkvenog kalendara (computus) i gramatika, a u benediktinskim samostanima duž hrvatske obale još i Pravilo sv. Benedikta.²

Papa Ivan X (914–928) traži od kralja Tomislava da se „hrvatska djeca od najranije dobi (a cunabulis) poučavaju u književnosti.“³ U tom smislu se u 14. zaključku splitske sinode (oko 925) preporučuje građanima Dalmacije i Hrvatske „ut heredes suos [et] servos suos litterarum studiis tradant“.⁴

Osnovni studij u srednjem vijeku obuhvaća *sedam slobodnih umijeća* (artes liberales), podijeljenih na *literarni* smjer (trivium), u kojem se učila gramatika, retorika i dijalek-

1 U nedostatku sustavne povijesti teologije u Hrvata korisno će poslužiti informativni prilozi *Miroslava Vanina* (Teologija kod Hrvata, Croatia sacra, god. XI–XII, Zagreb 1943, str. 200–241), *Ivana Goluba* (Pregled hrvatske bogoslovne književnosti, Zagreb 1967, ciklostilsko izdanje s indeksom imena), *Franje Šanjeka* (Redovništvo u Hrvatskoj, zbornik „Za bolje svjedočenje Evanđelja“, Zagreb 1974, str. 61–100), mons. *Đure Kokše* (Croazia [Povijesni pregled redovništva u Hrvatskoj], Dizionario degli istituti di perfezione, sv. III, Roma 1976, str. 273–294), *Vladimira Bazale* (Pregled hrvatske znanstvene baštine, Zagreb 1978) i drugih. Više svjetla o počecima teologije u Hrvata naći će čitalac u najavljenom *Bibliografskom leksikonu Hrvatske* (izd. Jugoslavenski leksikografski zavod iz Zagreba).

2 *Capitularia regum Francorum*, izd. A. Boretius-V. Krause, sv. I, str. 53–62; J. Paul, *Histoire intellectuelle de l'Occident médiéval*, Paris 1973, str. 118; F. Šanjek, *Pariško sveučilište u XIII. stoljeću, Bogoslovna smotra, XLV (1975) 1*, str. 4. O benediktinskim školama u nas vidi I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I, Split 1963, str. 150–151.

3 J. Stipišić-M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I, Zagreb 1967, str. 34: „Vnde hortamur uos, o dilectissimi filii [sc. Tomislaus rex Chroatorum, et Michael, dux Chulmorum], ut uestros tenerimos pueros a cunabulis in studio litterarum deo offeratis.“ Usp. F. Šanjek, *Redovništvo u Hrvatskoj*, str. 69; *Pariško sveučilište*, str. 4.

4 J. Stipišić-M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik*, 1/32; F. Šanjek, *Redovništvo u Hrvatskoj*, str. 69; *Pariško sveučilište*, str. 4–5.

tika, i na *znanstveni* smjer (quadrivium), koji pretpostavlja studij aritmetike, geometrije, glazbe i astronomije. Ovi opći elementi laičkog znanja služe kao uvod u viši studij teologije, prava i medicine.⁵

Za Kažotićeva biskupovanja u Zagrebu, početkom XIV. stoljeća, obnovljena je (ili možda tek ustanovljena!) katedralna škola. U statutima zagrebačkog Kaptola iz 1334. ističe se da je ova ustanova uređena u skladu s 16. kanonom Trećeg lateranskog općeg sabora (1179), u kojem se traži da svaka katedralna crkva osigura posebnu nadarbinu za magistra koji će „besplatno poučavati klerike iste crkve i druge siromašne učenike”.⁶

Ivan arhidakon Gorički piše da je zagrebačka Crkva još od davnine za magistra odredila prihode jedne kanoničke nadarbine u novcu, žitu i vinu, a da je Augustin Kažotić za svoga biskupovanja (1303–1322) postrožio odredbu Trećeg lateranskog općeg crkvenog sabora na taj način što je voditelju škole (kanoniku lektoru) zabranio išta uzimati od „siromašnih učenika koji prose ili bi prosili da im drugi iz milosrđa ne pomažu”. Zanimljivo je da se u to vrijeme među klerike ubraja također „nećake i druge učenike za čiju se opskrbu brine zagrebački Kaptol”. Od ovih se ipak traži da u određenim prigodama prisustvuju zajedničkom časoslovu.⁷

5 J. Paul, *Histoire intellectuelle*, str. 149–151; F. Šanjek, *Pariško sveučilište*, str. 5; F. E. Hoško, *Školovanje Hrvata na evropskim sveučilištima do preporoda*, Susreti, V (1979) 5, str. 116–118.

6 *Statuta capituli zagrabiensis saeculi XIV*, III/2, izd. I. K. Tkalčić, *Poviestni spomenici zagrebačke biskupije*, sv. II, Zagreb 1874, str. 77: „Pie fuit in lateranensi provisum concilio, ut per unamquamque kathedralem ecclesiam magistro, qui clericos eiusdem ecclesie, aliosque scolares pauperes gratis instrueret, aliquod competens beneficium preberetur, quo et docentis relevaretur necessitas et via pateret discentibus ad doctrinam.”

7 *Statuta capituli*, izd. I. K. Tkalčić, *Poviestni spomenici*, II/78; A. Ivandija, *Povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, *Bogoslovska smotra*, XXXIX (1969) 4, str. 327 (7): „Idem venerabilis pater dominus Augustinus [sc. Kažotić], sancte memorie, pius olim nostre ecclesie episcopus, sensum et intellectum statuti ipsius lateranensis concilii ad instructionem scolasticorum, ne sibi usurpet illicita in eorum gravem consciencie lesionem, dudum aperuit et hoc modo, quod magister scholarium nostre ecclesie ita debet redditus unius canonicalis prebende percipere, ut predicatur, quod a pauperibus scholaribus, qui mendicant vel mendicarent, si ab aliis quibuscumque non sustentarentur, pietatis intuitu penitus directe vel indirecte, etiam laboris vel servicii nichil petat; ab illis autem singulis pauperibus scholaribus non mendicantibus, qui per suos parentes vel proximos tales, qui possessiones vel redditus proprios non habent unde possent pro suo modulo commode sustentari, sed misere laboribus victum querunt, nutriuntur et conservantur, possit scolasticus petere ad festum nativitatis domini unum caponem et panes quatuor consvetos; item ad festum resurrectionis domini similiter quatuor panes et unum caseum vel ova viginti. Item ad festum beati Stephani regis pullum unum et panes, ut est dictum, et ultra hec nichil penitus quocumque ingenio vel colore. Clericos vero ecclesie, de quibus in ipso concilio exprimitur, intelligimus non solum canonicos vel prebendarios nostre ecclesie, sed et nostros nepotes seu ex nobis singulorum et etiam alios scolares, qui nostris expensis seu victualibus sustentantur, dummodo divina frequentent officia, sicut fuit et alias consvetum. De aliis autem singulis, extra premissos, ad predictas festivitates possit petere et exigere per duodecim denarios banales bonos vel sex, si voluerit, ut pro aliis sex valencia sibi portentur munera per eosdem, prout per dictum dominum Augustinum extiterit diffinitum, nisi aliqui forenses de ipsis essent scholaribus, quorum patres vel parentes in bonis temporalibus notabiliter habundarent, de quibus singulis possit scolasticus petere ad singulas festivitates predictas per denarios viginti et non ultra, munus quodcumque consimile, ultra hec ab eis quicquam liberaliter offeratur.”

Iz navedenih kaptolskih statuta poznat je i dnevni program predavanja na katedralnoj školi u Zagrebu. Bilo je određeno „da se ujutro čita (od legere = čitati, predavati) gramatika, slušačima neophodna za razumijevanje tekstova; logika je bila na programu u podne kada su slušači za to bili sposobni”. Kaptolski statuti nadalje određuju „neka se izlaže gramatička pravila da se utisnu u pamet slušača, a odmah po večernji neka se insistira na deklinacijama uvježbavajući pojedince kako bi se učenici s lakom mogli latinski izražavati i latinski razumjeti. [Propisane] autore ne treba međutim redovito čitati, jer će oni koji su unaprijed poučeni sami ili s malo pomoći lako shvatiti njihov smisao i sadržaj, kako to iskustvo pokazuje”.⁸

Heptateuchon Thierryja iz Chartresa (1143) sadrži popis djela koja predstavljaju autoritet u navedenim znanostima. Poznato je da se gramatika predavala prema spisima Donata i Priscilijana, retorika prema djelima Cicerona, dijalektika prema Aristotelu, Boeciju i Porfiriju itd. Zanimljivo je istaknuti da se studij astronomije temeljio na Ptolemejevim *Kanonima* i astronomskim tablicama koje je 1143. godine svom učitelju Thierryju posvetio prevodilac Herman Istranin.⁹

8 Statuta capituli, izd. I. K. Tkalčić, Poviestni spomenici, II/78–79; A. Ivandija, Povijest, str. 326 (6): „De mane legat gramaticalia pro capacitate plurium audiencium necessaria et in meridie lo[g]icalia, quando eorum capaces habuerit auditores; alias de regulis gramatice exponendo et intellectui audiencium imprimendo, ac post vespas immediate declinationibus insistat pro modulo singulorum, per quas pueri redduntur faciles ad proferendum latinum et intelligendum prolata. Auctores autem non videntur legendi ordinarie, quoniam in premissis eruditi per se vel cum modico adiutorio ipsorum sensum et intellectum habere poterunt de facili, sicut hoc experientia manifestat.”

9 U posveti prijevoda Ptolemejeve *Planisphaerae* Thierryju iz Chartresa, Herman Dalmatinac hvali znanstveni rad svog učitelja: „Astronomiju, taj temelj znanosti, kome bih mogao svrsishodnije pokloniti ako ne vama, koji ste u naše vrijeme prvo i najveće pero druge filozofije (tj. znanosti uključenih u 'artes liberales'), svome vrlo marljivom učitelju Thierryju, u kome – u to nimalo ne sumnjam – ponovno živi Platonova duša, koja je s neba sišla zbog sreće smrtnika, vama, istinskom ocu latinskih studija” (A. Clerval, Les écoles de Chartres au moyen-âge du Ve au XVIe siècle, Mémoires de la Société archéologique d'Eure-et-Loir, sv. XI. Chartres 1895, str. 190).

U sadržaju *Heptateuchona* Thierryja iz Chartresa nazire se nastavni program „slobodnih umijeća” neposredno prije ustanove sveučilišta (prema A. Clerval, L'enseignement des arts libéraux à Chartres et à Paris dans la première moitié du XIIe siècle d'après l'Heptateuchon de Thierry de Chartres, Paris 1889, str. 9–10; Les écoles de Chartres, str. 222–223):

TRIVIUM

<i>Grammatica</i>	1 Donati	De octo partibus orationis (cum prologo Theoderici)
	2 Prisciani	Institutionum grammaticarum lib. 18
	3 ”	De ponderibus et mensuris
	4 ”	De versibus comicis
	5 ”	De accentibus
	6 ”	De 12 carminibus Virgilii
	7 ”	De declinationibus
	8 Donati	De barbarismo
<i>Rhetorica</i>	9 Ciceronis	De inventione rhetorica libri 2
	10 ”	Rhetoricorum ad Herennium libri 4
	11 ”	De partitione oratoria dialogus
	12 J. Severiani	Syntomata ac precepta artis rhetoricae
	13 Capellae	De rhetorica libri 5
<i>Dialectica</i>	14 Porphyrii	Boetio interprete Institutio („Isagoge” u Boecijevom prijevodu)

Najstariji inventar zagrebačke Metropolitanske knjižnice iz XIV. stoljeća pokazuje da ova nije oskudijevala znanstvenim kodeksima koji su bili neophodni za rad katedralne škole. Knjižnica je imala i bogat izbor teološke literature: patrističke komentare sveto-pisamskih knjiga i druga teološka djela svetih otaca i skolastika. Osim strogo teoloških spisa Petra Lombardskog (pet primjeraka *Sententija*), Tome Akvinskog (*Glossae super Aristotelis Ethicorum*), Bartola Pizanskog (dva primjerka *Summae de casibus conscientiae*), Ivana Friburškog (tri primjerka *Summae confessorum*) i drugih, knjižnica posjeduje također znatan broj crkvenopravnih kodeksa među kojima i četiri primjerka Gracijanova djela *Concordia discrepantium canonum cum glossis*.¹⁰

HERMAN ISTRANIN

(1/2 XII. stoljeća)

Herman Istranin, poznat pod nadimcima *Dalmata*, *Sclavus* i *Secundus*, prvi je Hrvat čiji su nam radovi poznati i jedan od pionira evropske znanosti u prvoj polovici XII. stoljeća.

	15	Aristotelis	Categoriae
	16	"	Perihermeneiae
	17	"	Analyticorum priorum lib. 1
	18	"	Topicorum lib. 8
	19	"	Elenchorum lib. 2
	20	Boetii	Introductio ad syllogismos categoricos
	21	"	De syllogismo categorico
	22	Anonymi	De logica oratio seu de philosophia rationali
	23	Boetii	De syllogismo hypothetico lib. 2
	24	"	Ciceronis Topica
	25	"	De differentiis topicis lib. 4
	26	"	De divisione
	27	"	De diffinitione
QUADRIVIUM			
<i>Arithmetica</i>	28	Boetii	Arithmeticae lib. 2
	29	Capellae	De arithmetica lib. 1
	30	Anonymi	De arithmetica lib. 3
<i>Musica</i>	31	Boetii	De musica
<i>Geometria</i>	32	Adelardi	De corporibus regularibus fragmentum
	33	Isidori	De mensuris agrorum (Etymologiae, lib. XV, c. 15)
	34	Anonymi	Definitiones geometriae per interrogationem
	35	Frontini	De mensuratione superficialium
	36	Anonymi	De mensuris in lineis, in superficiebus, in solidis, in liquidis, in ponderibus, in temporibus
	37	Columellae	De re rustica (De mensuratione agrorum)
	38	Anonymi	Geometriae nonnullae definitiones
	39	Gerberti	De mensuris apud agrimensores romanos
	40	Boetii	De geometria lib. 2
	41	Gerlandi	De abaco
<i>Astronomia</i>	42	Hygini	Poeticos astronomicon
	43	Ptolemei	Praecepta (Kanoni)
	44	"	Tabulae (astronomске tablice)

¹⁰ A. Markov, Katalog metropolitanskih riedkosti, Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 505–549.

Nakon prvih elemenata znanja, koje je čini se stekao u nekoj našoj samostanskoj školi, Herman u Parizu sluša glasovitog Thierryja iz Chartresa. Po završenom studiju, u društvu s Englezom Robertom od Chestera, Herman putuje u Grčku i Siriju. Četrdesetih godina XII. stoljeća Petar Časni ih susreće u Leonu u Španjolskoj i zapošljava ih na prevođenju Kurana. U pismu sv. Bernardu učeni opat iz Clunyja predstavlja Hermana kao „vrlo oštroumnog i izobraženog poznavaoca latinskog i arapskog jezika.”¹¹

Osim posla na dotjerivanju prvog prijevoda Kurana na latinski jezik, Herman prevodi i dvije kraće rasprave o začetniku islama Muhamedu. Prvi od ovih kontroverzističkih protu-islamskih spisa, koje je početkom X. stoljeća sastavio neki nama nepoznati kršćanski pisac na Istoku, raspravlja o Muhamedovu porijeklu (*De generatione Mahumet*, quod transtulit Hermannus Sclavus scolasticus subtilis et ingeniosus apud Legionem), a drugi o Muhamedovoj nauci (*De doctrina Mahumet* que apud Saracenos magne auctoritatis est, ab eodem Hermanno translata, cum esset peritissimus utriusque lingue, latine scilicet et arabice).¹²

Oba teksta pripadaju tzv. toledskoj kolekciji, a sačuvali su se u brojnim rukopisima. Godine 1543. i 1550. tiskao ih je učeni Teodor Buchmann, poznatiji kao Bibliander, prema jednom vrlo starom kodeksu kojega je za Stojkovićeve misije u Carigradu i na njegovo traženje prepisao neki Poljak imenom Klement.¹³

Nakon što je Robert od Chestera izabran arhidakonom u Pamploni, Herman nastavlja svoj znanstveni i prevodilački rad „u javnim školama”. Njegovi prijevodi grčkih i arapskih znanstvenih djela važan su doprinos napretku astronomije i matematike u Evropi. Dijelom je zaslužan i za uvođenje arapskih filozofa, zastupnika aristotelizma, u evropska učilišta XII. stoljeća.

Jedini Hermanov samostalni rad je filozofska kompilacija *De essentiis* u kojoj raspravlja o pet bići: causa, motus, locus, tempus, habitudo, koje nisu istovjetne s Aristotelovim (hyle, forma, motus, locus, tempus). Ova kompilacija predstavlja zanimljivu mješavinu platonizma i aristotelizma u kojoj se Herman poziva na klasične autore kao što su Ciceron, Seneka, Euklid, Ptolemej i drugi, na djela crkvenih otaca Augustina i Jeronima, na Arape Abu Ma'sara i Al Battanija.¹⁴

U raspravi dolazi do izražaja piščeva erudicija koja se očituje u brojnim primjerima iz astronomije i geometrije, crkvene povijesti i teologije, poznavanja islama itd. Temeljitiya teološka analiza ovog Hermanovog djela pokazala bi znanstvenu vrijednost nje-

11 T. Bibliander (Buchmann), *Machumetis... vita ac doctrina omnis quae et Ismahelitarum lex et Alcoranum dicitur*, Basel 1543, str. 1; Margarinus de la Bigne, *Maxima bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum*, sv. XXII, Lyon 1677, str. 1030; J. P. Migne, *Patrologia Latina*, sv. CLXXXIX, str. 650; F. Šanjek, Herman Dalmatinac pisac i prevodilac znanstvenih djela iz prve polovice XII. stoljeća, *Croatica christiana periodica*, III (1979) 3, str. 109.

12 T. Bibliander, *Machumetis*, str. 189 i 201; M. T. d'Alverny, *Quelques manuscrits de la „Collectio Toletana”*, *Studia Anselmiana*, sv. XL, Romae 1956, str. 202–218.

13 M. T. d'Alverny, *Quelques manuscrits*, str. 217–218.

14 F. Šanjek, Herman Dalmatinac, str. 111–112.

govih argumenata o Bogu stvoritelju i pokretaču svega i značenju Krista u ljudskoj povijesti, kojima pisac posvećuje relativno mnogo prostora.

PAVAO DALMATINAC
(o. 1170/80–1255)

* Izvaci iz predavanja održanog na proslavi *Bogoslovske smotre*, povodom 70. obljetnice utemeljenja i 50. izlaza prvog teološkog časopisa u Hrvatskoj (Zagreb, 30. svibnja 1981.).

Pavao Dalmatinac, profesor prava na bolonjskom sveučilištu početkom XIII. stoljeća i prvi provincijal hrvatsko-ugarskih dominikanaca, poznat je kao komentator zbirki kanonskih propisa (*Notabilia II^{ae} et III^{ae} Compilationis Decretalium*) i pisac *Summae de poenitentia* (1219–1221).

Stariji dominikanski povjesničari redovito ga nazivaju *Pavao iz Ugarske* ali se u zadnje vrijeme, posebno nakon rasprave Stjepana Krasića,¹⁵ razložno pretpostavlja da je bio iz naših krajeva.

U prvom dijelu *Sume o pokori* Pavao Dalmatinac govori o ispovijedi (*Summa de confessione*), dok u nastavku raspravlja o manama i krepostima (*Tractatus de vitiis et virtutibus*).¹⁶ Značenje ovog spisa potvrđuje i relativno veliki broj sačuvanih rukopisa (više od 35 iz XIII–XV. stoljeća) i tri tiskana izdanja (1723. i 1880. na latinskom i 1919. na nizozemskom). Ova će *Suma* u XIII. stoljeću inspirirati sastavljače priručnika za ispovjednike. Zagrebačka Metropolitanska knjižnica ima tri priručnika *Summae confessorum* od Pavlova redovničkog subrata Ivana iz Fribourga (o. 1297–1298). Pavao Dalmatinac ističe da je svoju raspravu o ispovijedi napisao „na čast Boga, blaženoga Nikole i na korist braće... jer s obzirom na ispovijed postoje mnoge opasnosti za duše, a kojiput nastaju i poteškoće.”¹⁷

Dominikanski historičari bilježe da je Pavao Dalmatinac bio prvi službeni *istražitelj vjere* (inkvizitor) u Dalmaciji i Hrvatskoj, te da je kao inkvizitor stradao od krivovjer-

15 S. Krasić, „Fr. Paulus Hungarus seu, ut alii volunt, Dalmata O. P.” jedna zanimljiva ličnost iz XIII. stoljeća, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, IV (1978) 7–8, str. 131–156. O Pavlovim djelima vidi Th. Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, sv. III, Romae 1980, str. 205–207.

16 S. Krasić (isto, str. 151–152) daje sadržaj spisa „Summa de confessione”: 1. In quo tempore incepit confessio; 2. Quare sit instituta; 3. Cui facienda sit; 4. Quando sit confitendum; 5. Quae sunt necessaria ad veram confessionem; 6. De allocutione sacerdotis; 7. De circumstantiis quas peccator tenetur confiteri; 8. Utrum circumstantiae aggravent peccatum; 9. Die interrogationibus a sacerdote faciendis; 10. De generibus abusivorum; 11. De offitio et debito sacerdotis circa poenitentem; 12. Quis peccata dimittat et per quem mortalia sive venialia dimittantur; 13. De modo poenitentiae pro quolibet peccato; 14. Quae sunt casus in quibus tenetur peccatum semel confessum iterum confiteri; 15. Quid valeant remissiones quae fiunt... in dedicationibus ecclesiarum; 16. De nocturna pollutione; 17. De coitu coniugali; 18. De gradibus peccatorum; 19. De venialibus peccatis; 20. De impedimentis confessionis; 21. De desperatione veniae; 22. De principalibus vitiis et peccatis.

17 S. Krasić, *Fr. Paulus Hungarus*, str. 151 (prema P. Mandonnetu): „Quoniam circa confessiones animarum pericula sunt, et difficultates quandoque emergunt; ideo ad honorem Dei, beati Nicolai ac Fratrum utilitatem ac confitentium salutem, tractatum brevem de confessione compilavi.”

ničke ruke. Jedan podatak govori naime da je Pavao ubijen od heretika na području splitske komune 1255. godine.¹⁸

NEPOZNATI PISAC *RASPRAVE IZMEĐU RIMSKOG KRŠĆANINA I BOSANSKOG PATARENA*

Na temelju činjenice da je Pavao Dalmatinac u razdoblju između 1234. i 1255. godine bio vrhovni *istražitelj vjere* u Hrvatskoj moglo bi se postaviti pitanje: nije li on zapravo nepoznati autor *Raspriave između rimskog kršćanina i bosanskog patarena* koja je, kako to neke indicije pokazuju, nastala u vrijeme progona bosanskih krstjana, tj. negdje u razdoblju do šezdesetih godina XIII. stoljeća. Navedeno djelo svojim naslovom odgovara poznatoj *Raspravi između katolika i krivovjernog patarena* koju je u prvoj polovici XIII. stoljeća sastavio svjetovnjak *Georgius*,¹⁹ ali je sadržajno mnogo bliže raširenom spisu poznatom pod naslovom *Summa auctoritatum*, u kojem katolički pisac novozavjetnim argumentima pobija pojedine članke dualističkog vjerovanja.²⁰

Rasprava između rimskog kršćanina i bosanskog patarena formalno se oslanja na mnogobrojna kontroverzistička djela katoličkih autora iz prve polovice XIII. stoljeća, ali njezin sadržaj dokazuje da je nama nepoznati pisac vrlo dobro poznao društvena i religiozna kretanja u našim krajevima, napose u Bosni. Tako u drugom poglavlju svoje rasprave (*O nasljednicima svetog Petra*) anonimni rimski kršćanin predbacuje predstavnicima Crkve bosanske što su se odijelili od prave Kristove Crkve i pobjegli u bosanska brda ili u Lombardiju. Značenje biskupa i svećenika u Crkvi dokazuje Pavlovim riječima Titu: „Zato sam te i ostavio na Kreti da upotpuniš što nedostaje i da po svim gradovima postaviš starješine” (Tit. 1,5). Potom zajedljivo dobacuje svom protivniku:

18 Roma, Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, XIV, D, str. 138 (F. Šanjek, Bosansko-humski krstjani, Zagreb 1975, str. 80, bilj. 48; S. Krsić, Fr. Paulus Hungarus, str. 139, bilj. 32): „Il B. D. Paolo primo inquisitore generale della Dalmazia... fu da eretici martirizzato nel distretto di Spalato nel 1255.” C. F. Bianchi (Zara cristiana, sv. I, Zadar 1877, str. 421) stavlja uz godinu 1250. „Il Beato Paolo” koji je bio drugi prior dominikanskog samostana u Zadru „e mori martire per la fede.”

19 Georgius, *Disputatio inter catholicum et paterinum haeticum*, izd. E. Martène – U. Durand, *Thesaurus novus anecdotorum*, sv. V, Paris 1717, str. 1703–1758; Ilarino da Milano, Fra Gregorio O. P., vescovo di Fano, e la „Disputatio inter catholicum et paterinum hereticum”, *Aevum*, sv. XIV, Milano 1940, str. 85–140.

20 „Summa auctoritatum” bila je nerazdruživi pratilac katoličkih propovjednika u XIII. stoljeću. O toj vrsti protuheretičke literature objavio je zanimljivu studiju C. Douais (*La somme des autorités à l'usage des prédicateurs méridionaux au XIIIe siècle*, Paris 1896, 143 str.). U gradskoj knjižnici u Albiji pronašao sam vjerojatno najstariji primjerak „Summae auctoritatum” (ms. 47). Tekst s naslovom „Contra catharos hereticos” nepoznati prepisivač (ili autor) potkraj XII. ili početkom XIII. stoljeća upisuje na prazne listove pedesetak godina starijeg kodeksa biblijsko-patrističkog sadržaja. Najzanimljivija poglavlja: 1. De potestate ministri peccatoris corpus Christi conficiendi; 2. De illis qui indiscrete verbum Dei annuntiant; 3. De operibus carnis et spiritus et de fidei necessitate; 4. De illis qui se bonos homines appellant; 5. Contra illos qui vetus testamentum respuunt; 6. Contra illos qui negant prophetas et apostolos; 7. De iustitia Dei; 8. De iustificatione sanctorum veteris testamenti; 9. De iustificatione patrum ex fide et operibus; 10. De unitate principii contra illos qui duo principia dogmatizant; 11. De creatione hominis; 12. De potestate ministri peccatoris corpus Christi conficiendi necnon ligandi; 13. De psalmis et canticis veteris testamenti; 14. Iterum de unitate principii; 15. Iterum de eodem auctore novi et veteris testamenti; 16. De ministris sacramentorum; 17. De baptismo in ecclesia.

„Pogledaj, dakle, vjera je u gradovima gdje su biskupi i učeni ljudi, što se za tebe, koji stanuješ u šipražju po brdima i šumama, očito ne može reći.” Rimski kršćanin nadalje izjavljuje da Crkva bosanska ne posjeduje vjeru u Krista, jer nema znakova po kojima bi se mogla prepoznati prava vjera, tj. vjera koju su apostoli predali svim narodima, koju su ovi primili i primljenu zadržali. Svoju postavku argumentira ovako: „Ne može se tvrditi da svi narodi žive u Bosni. Cijelom svijetu je jasno da su Bosanci, koji su vas primili, u vama primili otpadnike o kojima Pavao u Prvoj poslanici Timoteju izjavljuje slijedeće: 'Duh izričito veli da će u posljednja vremena neki otpasti od vjere i pristati uz prijevare duhove i đavolske nauke' (1 Tim 4,1). Ovaj se tekst, ako se ispravno protumači, odnosi na vas.”²¹

U trećem poglavlju katolički pisac izjavljuje da se predstavnike Crkve bosanske i njihove pristaše ne progoni „poradi vaše pravednosti, nego zbog nepravde, kao što su se Krist i njegovi učenici borili protiv zla. Vi se sami osuđujete, jer se međusobno kažnjavate kad nalažete apstinenciju od hrane ili prekrštvate one koji su pogriješili.”

Na pretpostavljeno pitanje bosanskog patarena: „Zašto nas progonite više nego ostale koji ne vjeruju ono što vi vjerujete?” rimski kršćanin odgovara: „Iz trostrukog razloga. *Prvo*, jer nas na to upućuje Sveto pismo, kako proizlazi iz 2. poglavlja Knjige Otkrivenja gdje se govori o progonu nikolaita i lažnih proroka (usp. Otk. 2, 14–16). *Drugo*, jer ste se vi zakleli na vjernost [Evangelju]. *Treće*, jer nitko ne govori da ga je đavao stvorio kao vi kad tvrdite da je tijelo od đavla i da su vam duše anđeli koji su pali s neba. Slijedi, dakle, da ste i vi đavli i da takova djela moramo uništavati prema riječima iz Prve Ivanove poslanice: 'Sin se Božji pojavio zato da uništi đavolska djela' (1 Iv. 3,8).”²²

Valja napomenuti da je cjeloviti naslov ovog kontroverzističkog spisa: *Omnia puncta principalia et auctoritates extracte de disputatione inter christianum romanum et patarenum bosnensem*. Iako je jedini sačuvani primjerak teksta nastao na prijelazu iz XIV. u XV. stoljeće, kao što su to utvrdili Rački — koji ga je pronašao u mletačkoj Marciani (cod. II 64 ff. 295v–308) — i Kniewald, ipak informiranost pisca o zabitnom gorštačkom životu stanovnika Bosne i opravdanje progona bosanskih heretika

21 De disputatione inter christianum romanum et patarenum bosnensem, izd. F. Rački, Prilozi za povjest bosanskih patarena, Starine JAZU, knjiga I, Zagreb 1869, str. 112–115: „Romanus... Tu ergo cum montibus bosne es scissura... Tu autem in montibus stando, quomodo probare poteris, quod te dimiserit?... Vos scisi fuistis a nobis fugistis ad montes [vel] lombardie [vel] bosne... Non sunt in bosna omnes gentes. De bosnensibus autem, qui vos receperunt, apparet toti mundo, quod apostatas receperunt, de quibus ad timotheum dicit beatus paulus 4, 1 'spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis diebus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis demoniorum' etc. que verba exponendo in veritate, de vobis intelligi possunt.”

22 De disputatione, izd. F. Rački, Prilozi, str. 120: „Hereticus: quare nos persequimini pre ceteris infidelibus, qui fidem vestram non credunt? Romanus: triplex causa est: 1. quia scriptura ostendit tales persequi, ut habetur apoc. 2. de persecutione nicolaitarum et falsorum apostolorum, qui heretici erant; et paulus dicit ad galatas: sunt aliqui, qui conturbant vos, et volunt pervertere evangelium christi... 2. quia vos iurastis, et promisistis fidem; alteri non... 3. causa est, quia nullus dicit, se creatum a dyabolo, ut vos, qui dicitis corpora vestra esse a dyabolo data; et quod anime vestre sunt angeli, qui ceciderunt de celo; ex quo habetur, quia taliter dyaboli estis, et talia opera nos destruere debemus, ut habetur in [prima] epistola johannis, cap. 3, 8 'in hoc apparuit filius dei, ut dissolvat opera dyaboli'.”

od strane crkvenih i svjetovnih vlasti navode na zaključak da je *Rasprava između rimskog kršćanina i bosanskog patarena* mogla nastati u vrijeme ili neposredno nakon križarskih pohoda na Bosnu, kao što je to još 1962. iznio Dominik Mandić u svojoj knjizi *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*. A jer su tada, tj. do sredine XIII. stoljeća u Bosni misionarili dominikanci, za pretpostaviti je da je spomenuta *Rasprava* djelo jednog anonimnog propovjednika, možda baš Pavla Dalmatinca (?), učenog pravnika i teologa koji je uz to od pape imenovan inkvizitor za sve hrvatske zemlje i kao takav u mogućnosti poblize upoznati običaje i vjersko učenje Crkve bosanske.

MONALD IZ KOPRA
(1/2 XIII s. — pr. 1285)

Franjevac Monald iz Kopra poznat je kao pisac zbornika kanonskih propisa *Summa iuris canonici*, poznatijeg po autorovu imenu kao *Summa Monaldina*. Djelo je sastavljeno prije zasjedanja Drugog lyonskog sabora (1274). Po uzoru na Rajmunda de Pennaforta, na koga se nekoliko puta poziva, Monald iz Kopra abecednim redom obrađuje teme moralno-pravnog sadržaja. *Summa Monaldina*, koju neki (nedovoljno upućeni) nazivaju *Summa casuum conscientiae*, predstavlja svojevrstan knjižarski uspjeh u srednjem vijeku. Prvi put je tiskana u Lyonu ali bez naznake datuma. Drugo izdanje priredio je Celse Hugues Descousu, a tiskao Pierre Ballet 1516, također u Lyonu.

U predgovoru nam pisac *Summae* otkriva svrhu svoga pisanja: „Jer onaj tko ne zna, ne će ni znati, kaže vrsni propovjednik Pavao (usp. 1 Kor. 14,38). Oni koji ne poznaju pravo, što nikoga ne ispričava, ne mogu lako riješiti posebne slučajeve (casuse) niti donijeti ispravan sud i savjetovati duše u ispovijedi... pa zbog toga teško griješe. Da neznanje onih koji nisu vješti pravu ne postane opasno, ja, brat Monaldo, najmanji među vama, na čast Božju, presvete njegove Majke i preblašćenog našeg oca Franje, a u prvom redu na korist nepoučenih, nastojao sam prema svojim slabim sposobnostima sabrati neke korisne kazuse starih i priznatih učitelja, po abecednom redu, kako bi nepoučeni lakše mogli naći ono što traže. U svemu sam ponizno slijedio mišljenja starih učitelja a i neka od nama suvremenih pisaca, pa iako se ovi među sobom ponegdje i razilaze, ipak se nisam usudio preuzetno odbaciti spise tako značajnih muževa.”²³

Summa Monaldina odnosi se na primjenu crkvenog prava u praktičnom životu. Tekst počinje tumačenjem pojma *abbas*, uz koji pisac daje slijedeće tumačenje: „Abbas, tj.

23 *Summa Monaldina*, Prologus: „Quoniam ignorans ignorabitur, sicut ait Paulus egregius praedicator (cfr. 1 Cor 14,38), et habentes iuris ignorantiam, quae nullum excusat, casus necessarios circa iudicium et consilium animarum in foro poenitentiae ob ipsorum prolixitatem in propriis titulis leviter invenire non possunt, proptereaque errant graviter in praedictis; ne ignorare periculose contingat iuris peritiam non habentes, ego frater Monaldus minimus inter vos ad honorem Dei et sanctissimae matris suae atque beatissimi patris nostri Francisci, nec non ad utilitatem simplicium maxime quosdam casus utiles ab antiquis magistris ac doctoribus approbatos sub singulis litteris alphabeti secundum mei parvitatem ingenii compilare studui ordinate, ut simplices quod quaerunt valeant facilius invenire, opiniones antiquorum doctorum et etiam aliquot modernorum humiliter prosecutus, quamvis plura diversimode sint ab ipsis notata, quae inter se varietatem ostendere videantur, non tamen ausus sum scripta tantorum virorum praesumptuose respuere.”

opat mora biti ili postati svećenik; ako to zbog vlastite krivnje ne može biti, neka ga se s tog položaja ukloni.”

Na kraju treba dodati da je Monald iz Kopra, provincijal dalmatinskih franjevaca, autor zbirke teološki koncipiranih propovijedi i jednog kraćeg komentara na Sentencije Petra Lombardskog, rukopisa koji nisu postigli uspjeh i priznanje kao *Summa iuris canonici*.²⁴

MARTIN IZ ZADRA (XIII/XIV s.)

Dominikanac Martin iz Zadra autor je zanimljivog teološkog teksta poznatog pod općim naslovom: *Abstractiones de libro sententiarum*. O njemu se zna da je bio rodom iz Zadra i da je kao član Lombardske dominikanske provincije predavao teologiju na jednom dominikanskom učilištu u sjevernoj Italiji.

Martin iz Zadra jedan je od mnogobrojnih komentatora Sentencija u srednjem vijeku. Povjesničari teologije ističu da je više od pet stotina autora komentiralo djelo Petra Lombardskog u razdoblju između XIII. i XVI. stoljeća. On je ujedno jedan od prvih hrvatskih teologa koji je dao sustavni prikaz teologije u duhu skolastike.

Na osnovu paleografske analize rukopisa *Abstractiones* može se pretpostaviti da je ovaj nastao potkraj XIII. ili na samom početku XIV. stoljeća. Kodeks je pisan na pergameni, veličine obične četvrtine, a ima 105 listova. Izveden je oblom minuskulom, karakterističnom za prijelazni period iz karolinškog u gotičko pismo. Slova su pažljivo izvođena, s relativno brojnim kriticama, na osnovu kojih bi se moglo pretpostaviti da je rukopis nastao negdje na području Lombardije. Tekst *Abstractiones* u strogom smislu obuhvaća prvih 87 listova kodeksa, dok se na preostalima nalazi kraća *Rasprava o moćima duše* (Tractatus de potentiis animae) od istog autora, koja s prethodnim djelom čini jedinstvenu cjelinu.

Herman D. Christianopulo, ugledni dominikanski historičar iz Zadra, koji krajem XVIII. stoljeća popisuje historijske i kulturne znamenitosti vezane uz dominikanske samostane duž hrvatske obale, ubraja navedeni kodeks među 23 najvrednija djela knjižnice dominikanskog samostana u Zadru. H. D. Christianopulo misli da su *Abstractiones* nastale u XIII. odnosno početkom XIV. stoljeća, te da su to zapravo teološke refleksije Martina iz Zadra na knjigu *Sentencija* Petra Lombardskog.²⁵ Nije međutim poznato kada je i na koji način spomenuti rukopis dospio u vlasništvo kaptolske knjižnice talijanskog gradića Urbana, nedaleko od Urbina, u kojoj se danas vodi kao „codice senza segnatura.”

Abstractiones de libro Sententiarum Martina Zadranina jedinstven je i ujedno najstariji sustavni prikaz teologije iz pera jednog Hrvata. Rukopis svojim rasporedom samo

24 Podatke o Monaldu iz Kopra dugujem ljubaznoj susretljivosti dra Mije I. Brleka ofm kome i ovim putem izražavam svoju duboku zahvalnost.

25 Vidi H. D. Christianopulo, *Index codicum manuseriptorum qui extant in bibliotheca Jadrensi Fratrum Praedicatorum*, Roma, AGOP, XI, 21700, rkp. br. 9. „Abstractiones” Martina iz Zadra spominje i Th. Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, sv. III, str. 113, br. 2969.

djelomično slijedi plan *Sentencija* Petra Lombardskog, na kojega se naš zemljak vrlo često poziva (npr. izrazima *sicut ait magister Petrus, magister Petrus dicit, secundum magistrum Petrum*).

Martin iz Zadra najprije sažeto raspravlja o bogoslovnim krepostima (ne govori začudo o kreposti ljubavi!), zatim iznosi svoja teološka razmišljanja o različitim bogoslovnim pitanjima kao npr. *De essentia Dei, De Trinitate, De potentia Dei, De angelis* (vrlo opširno!), *De homine, De peccato, De incarnatione* (s iscrpnim pregledom kristoloških borbi na Istoku) itd. Rukopis završava teološkim prikazom o duši i njezinim moćima (*De anima et de potentiis animae*).

Treba naglasiti na kraju da se Martin Zadrani u svojoj teološkoj argumentaciji često i iscrpno služi svetopisamskim dokazima (npr. *quod pluribus auctoritatibus probari posse*), te da od crkvenih otaca najčešće posiže za djelima sv. Augustina (npr. *Enchiridion ad Laurentium, De Trinitate, De vita beata* itd.).

AUGUSTIN KAŽOTIĆ (o. 1260–1323)

Teološki rad Augustina Kažotića vezan je uz njegov izagnanički boravak u Avignonu (1318–1322). Ovaj ugledni zagrebački biskup spada u sam početak teološke misli u Hrvata, kao što je to istakao dr Ivan Golub, povukavši paralelu između teološke situacije Augustinovog i našeg doba, koje se kao i ovo naše suočilo s problemom razilaženja između teološke znanosti i prirodnih nauka.²⁶

Biskup Kažotić je pisac dviju kraćih teoloških rasprava: a) *Izlaganja o pitanjima kršćanstva slika i drugim oblicima praznovjerja*, teksta koji je nastao prije 22. kolovoza 1320. godine, i b) rasprave *O (materijalnim) dobrima Krista i njegovih učenika ili apostola i o njihovoj upotrebi*, pisane krajem 1321. ili na početku 1322. godine.

U prvoj raspravi, koja je pretežno moralne prirode, Augustin Kažotić, na temelju zrelog promišljanja i poznavanja stvarnosti, analizira pojam *krivovjerja* i dokazuje da ovaj u sebi uključuje krivo mišljenje u razumu i tvrdoglavost u volji gledom na vjerske istine i moral, naglašujući da se krivovjercem ima smatrati samo onaj koji krivo misli o nečemu što je dužan znati i u tom svom uvjerenju uporno ustraje, iako zna da Crkva naučava protivno.

Gatanje ili *bajanje* Augustin definira kao nedopušteno istraživanje budućnosti koja se ne mora ostvariti. Ako se do nekog učinka dođe uzročnom spoznajom, onda to nije praznovjerno gatanje nego umijeće. Zagrebački biskup dopušta mogućnost da i gataoci kojiput postignu željeni učinak s Božjim dopuštenjem i uz pomoć zloduha, ali griješe jer takav učinak pripisuju onima za koje krivo misle da su uzroci.

Pod *zazivanjem demona* Augustin Kažotić podrazumijeva dozivanje zlih duhova da ispune naše želje. Ako tvorci čarolija to čine uz pomoć nekih bajanja i ispraznih obreda, onda se to zove *gatanje*. Ako uistinu nastoje privoliti zloduha da im preko njih-

26 I. Golub, Blaženi Augustin Kažotić, prvi hrvatski teolog, BAK, II (1968) 1, str. 5.

vih riječi ili čina pomogne, tada po njegovom mišljenju nema nikakve sumnje da takvi žrtvuju zlim duhovima. Čak štoviše, oni takvim postupkom nadmašuju i same idolo-poklonce, jer nastoje biti pobožni onima koje lažno smatraju bogovima.

Svetogrđe smatra „osude vrijednim nanošenjem uvrede Božjim ili Bogu posvećenim stvarima”. Zagrebački biskup usput naglašava da su sakramenti prvotno ustanovljeni za dobro duše, ali mogu imati i poneki vremeniti učinak: ako čovjek prijanja uz mi-lost, slobodniji je od grijeha pa će više napredovati i u onome što se odnosi na ovaj život, iako takav učinak ne mora nužno slijediti iz sakramenta „jer Bog ponekad više iskušava one koje većma ljubi” (usp. Hebr. 12,6). Iako ne smatra da bi počinio sveto-grđe onaj koji bi dijelio ili primao sakramente s nakanom da postigne zdravlje ili us-pjeh, ipak drži da bi takva osoba zlo postupala pretpostavljajući vremenita dobra duhovnima. Takvoga bi trebalo pribrojiti onima koji Bogu ne služe iz nade u buduća dobra nego radi vremenitih probitaka. Upravljaajući gotovo dva decenija prostranom zagrebačkom biskupijom, Augustin Kažotić je imao prilike uvjeriti se koliko je vjera običnog kršćanskog naroda isprepletена praznovjerjem, koje on u ovom izlaganju u više navrata opravdava neukošću i neznanjem.

Iz teološke analize Kažotićevih *Izlaganja* može se izlučiti nekoliko zanimljivih pri-mjera praznovjerne prakse u njegovo doba. To je prije svega uvriježeno mišljenje da sakramenti mogu poslužiti kao efikasan lijek protiv različitih bolesti. Mnogi Augusti-novi suvremenici vjeruju da sakrament krštenja ima moć protiv bolesti gube. Drugi opet drže da se sakramentom potvrde može izliječiti glavobolja. Zagrebački biskup traži razumsko opravdanje ovakve prakse, pretpostavljajući da takvo mišljenje potječe najvjerojatnije od prastarog običaja da se prilikom krštenja tijelo uroni u vodu, od-nosno zato što se sakrament potvrde utiskuje u čelo.

Izlaganja Augustina Kažotića imaju svoju teološku osnovu u djelima Tome Akvin-skoga. Analiza prof. Augustina Pavlovića potvrđuje da se zagrebački biskup služio (barem) Tominim *Komentarom na Sentencije i Sumom Teologije*.²⁷

Tekst *Rasprave o siromaštvu* sadržajno je podijeljen na tri nejednaka dijela u kojima Augustin Kažotić svetopisamskim i patrističkim argumentima dokazuje da su Krist i njegovi učenici uistinu posjedovali ono što im je bilo neophodno za život i službu, te da su to posjedovali kao punopravni vlasnici, iako ne privatno nego u zajednici.

Augustin se suprotstavlja prešutnoj pretpostavci spiritualaca koji su siromaštvo sma-trali *savršenstvom po sebi*, dokazujući da je ono *samo sredstvo* za postizavanje savr-šenstva, što potvrđuje primjerom Ivana Krstitelja koji je od Krista bio siromašniji ali ne i savršeniji.

Rasprava o siromaštvu nastaje u jeku teoloških borbi s pristašama posvemašnjeg siro-maštva, koji su tvrdili da se Krista može pravo nasljedovati samo u potpunom odva- janju od materijalnih dobara, prema tada uobičajenoj krilatici „nudus nudum Christum sequere.” Pristaše ovako radikalnog evangelizma u Crkvi naglašavali su da jedino siro-masi mogu pravo nasljedovati Krista. Umjereni stav zagrebačkog biskupa, jednog od

27 F. Šanjek, Nadležnost Inkvizicije u svjetlu Kažotićevih „Izlaganja o pitanjima krštavanja slika i drugih praznovjerja”, *Croatica christiana periodica*, IV (1980) 5, str. 68–69.

pedesetak sudionika teološkog savjetovanja koje je zimi 1321/1322. godine na zahtjev Ivana XXII. održano u Avignonu, izražen je 12. studenoga 1323. u papinoj izjavi da je tvrdnja, prema kojoj Krist i apostoli „nisu baš ništa ni pojedinačno ni u zajednici posjedovali, nesigurna, kriva i krivovjerna, jer se protivi Svetom pismu”. Papa nadalje izjavljuje da je „isto tako krivo i krivovjerno isticati da Krist i apostoli nisu imali pravo služiti se onim što su posjedovali, niti da su mogli nešto prodati, darovati ili kupiti” (usp. *Enchiridion symbolorum*, br. 930–931).

Rasprava o siromaštvu najbolji je dokaz sustavnosti i temeljitosti Augustinove teološke kulture. Na osam stranica tiskanog teksta pisac se u svojoj argumentaciji 67 puta poziva na Sveto pismo, 5 puta se referira na djela sv. Augustina (*De opere monachorum* i *Tractatus in Evangelium Iohannis*), citira dva spisa sv. Ivana Zlatoustog (*In Matthaicum homilia VIII*, *In Iohannem homilia LXXII*), navodi djela Grgura Velikog (*Homiliae super Lucam*), Teofilakta (*Ennaratio in Evangelium Iohannis*), Anselma iz Laona (*Glossa ordinaria*), Petra Lombardskog (*Collectanea in omnes divi Pauli epistolas*) i Gracijana (*Decretum*). Oslanja se neizravno i na učenje sv. Tome koga naziva „venerabilem doctorem.”²⁸ U trenutku kada se među slavnim imenima naše bogate kulturne prošlosti pokušava naći jedno reprezentativno ime za Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, jedini na hrvatskom nacionalnom području, naše se misli usredotočuju na Augustina Kažotića. Bio je jedan od najuglednijih zagrebačkih biskupa, koji je umio približiti hrvatski jug sa sjeverom i povezivati naša kulturna nastojanja s dostignućima daleko razvijenijeg evropskog zapada, svjestan da su škole neophodni uvjet za prosvjećivanje naroda. Svojim je izvanrednim sposobnostima i širinom pogleda zadivio mnoge suvremenike širom Evrope.

28 A. Pavlović-F. Šanjek, Augustin Kažotić: *Rasprava o siromaštvu*, *Croatica christiana periodica*, I (1977) 1, str. 86–87, bilj. 102.

RÉSUMÉ

Le point de départ des études théologiques en Croatie médiévale correspond à la création des centres culturels et scolaires dans le pays.

Au début du Xe siècle, le pape Jean X insiste auprès de Tomislav, roi de Croatie, sur la nécessité d'instruire les „enfants croates dans la littérature dès leur berceau”. Vers 925, le synode de Split recommande aux citoyens „ut haeredes suos et servos suos litterarum studiis tradant”. A partir de ce moment, l'ensemble du territoire croate connaît un essor avec les écoles monastiques et urbaines. Les premières se situaient pour la plupart dans les abbayes bénédictines (et plus tard dans les couvents dominicains et franciscains), les secondes dans les villes dalmates et sur le littoral croate.

Vers la fin du XIIe siècle on assiste à la naissance des écoles épiscopales, qui, à l'ombre des cathédrales, enseignent les arts libéraux et les disciplines théologiques. L'école épiscopale de Zagreb, réformée au début du XIVe siècle par l'évêque Augustin Kažotić, ancien étudiant de l'Université de Paris, a été pourvue de nombreux manuscrits théologiques et de très nombreux ouvrages nécessaires pour l'étude des arts libéraux. D'après une prescription de l'évêque Kažotić, le chanoine lecteur ne devait rien demander aux étudiants pauvres. Dans cette école on expliquait la grammaire (le matin), la dialectique (à midi) et les textes de base (le soir).

Herman le Dalmate fut sans nul doute le premier savant croate ayant une certaine influence sur le développement de la science dans l'Occident médiéval. Excellant traducteur de plusieurs travaux scientifiques de l'arabe en latin: Planisphère de Ptolémé, Tables astronomiques de Al Khwarizmi etc., il contribua, en compagnie de son ami Robert de Chester, à la première traduction latine du Coran. Herman avait traduit les deux ouvrages polémiques traitant des origines et de la doctrine de Mahomet. Sa compilation philosophique intitulée „De essentiis” révèle ses connaissances profondes de l'histoire et de la théologie, en particulier son argumentation assez originale sur Dieu le créateur et sur la signification du Christ dans l'histoire humaine.

Le dominicain Paul le Dalmate (v. 1170/80 – 1255) fut un juriste réputé et l'auteur d'une „Somme de pénitence”, où il disserte sur la confession et les vices et vertus de la morale chrétienne. Il est peut-être l'auteur anonyme d'un traité polémique, rédigé vers le milieu du XIIIe siècle, „Le discours entre le chrétien romain et le patarin bosniaque”. En tant que premier inquisiteur général en Croatie, il pouvait avoir une connaissance précise des problèmes religieux dans tous les territoires croates y compris la Bosnie, comme le démontre le traité susmentionné.

Le franciscain Monald de Kopar (+ av. 1285) est connu par sa „Somme de droit canon” (Summa Monaldina), écrite sous l'influence du dominicain espagnol Raymond de Peñafort.

Un autre dominicain, Martin de Zadar (XIII–XIV siècle) est l'auteur d'un ouvrage théologique intitulé „Abstractiones de libro sententiarum,” abrégé fort original du commentaire sur les quatre livres des Sentences de Pierre Lombard.

Le nom du bienheureux Augustin Kažotić, dominicain et évêque de Zagreb, achève la liste des premiers théologiens croates. Entre 1318 et 1322, il a rédigé ses deux écrits théologiques; l'un sur la pauvreté du Christ (De bonis et usu Christi et discipulorum seu apostolorum), l'autre sur la notion de l'hérésie, la sorcellerie et les superstitions (Super quaestionibus de baptizatiōe imaginum et aliarum superstitionum). Avec l'esprit ouvert aux problèmes de son temps, Augustin Kažotić définit l'hérésie comme une estimation erronée de quelque chose appartenant à une vérité de la foi ou portant atteinte aux mœurs. Il considère que l'évocation des démons par la magie n'est pas toujours de l'idolâtrie, tandis que le sacrilège est un acte d'irrévérence grave envers Dieu ou les objets qui lui sont consacrés. Néanmoins, il excuse les péchés de superstition par ignorance humaine.